

OBITELJ U HRVATSKOM DRUŠTVU: TEŠKOĆE I PASTORALNE PERSPEKTIVE

PERO ARAČIĆ

Uvod

Radi boljeg razumijevanja i izbjegavanja nesporazuma želimo odrediti kako upotrebljavamo neke termine vezane uz temu a riječ je o terminima brak, ženidba i obitelj, kao i ono što mislimo da je zadatak teme.

1. Značenje pojedinih termina

U crkvenoj pravnoj literaturi, posebno Zakoniku kanonskoga prava, upotrebljava se pojam ženidba, a odnosi se na čin sklapanja i trajanja toga čina. Dokumenti Drugog vatikanskog koncila upotrebljavaju inače pretežito riječ brak umjesto ženidba, iako se susreću oba pojma.

Brak je zajedništvo unutar dijade suprug-supruga. Pojam obitelji u našoj upotrebi označava one koji žive zajedno, a počinje tek trijadom otac-majka-dijete. Naše je stajalište da, i onda kad nastaje ova trijada sa svim novim odnosima i odgovornostima, ostaje specifična stvarnost braka, odnosno trajan i specifičan odnos zajedništva muž-žena. Zato uporno upotrebljavamo složenicu bračno-obiteljski. Dobro je u tom kontekstu dodati definiciju FC 18, koja ide u spomenutom pravcu: »Obitelj, zasnovana i oživotvorena ljubavlju, jest zajednica osoba: bračnih drugova, muža i žene, roditelja i djece, rodbine«.¹

2. Sadržaj ove zadane teme

I kršćanska je obitelj podložna svim utjecajima i mijenama društva. Stoga o svim, pa i kršćanskim brakovima i obiteljima, u prvom dijelu pokušavamo opisa-

¹ Detaljnije o terminološkim različitostima može se vidjeti u: Baloban, Josip, *Hrvatska kršćanska obitelj na pragu XXI. stoljeća*, Glas Koncila, Zagreb, 1990., 1-5.

ti bračno-obiteljsku situaciju kroz neke pojavnosti. U drugom se dijelu pitamo u čemu je specifičan crkveni pristup tom pastoralu, a u trećem dijelu donosimo nacrt organski cjelovito uspostavljenog pastorala braka i obitelji. U četvrtom dijelu donosimo nekoliko opcija koje znače perspektivnost tog pastorala.

I. BRAČNO-OBITELJSKA SITUACIJA U HRVATSKOJ

Pomoću demografskih podataka i nekih kretanja u bračnoj i obiteljskoj strukturi želimo pokušati samo naslutiti situaciju koja je inače, a u nas posebno zbog svih ratnih zbivanja i nedorečenosti, teško uhvatljiva.

1. Neka obilježja braka u Hrvatskoj

Ovdje u najosnovnijim crtama želimo upozoriti na kvantitativna zbivanja u području braka što se tiče sklapanja, oblika brakova i čvrstoće, odnosno trajnosti.

1.1. Sklopljeni brakovi: manje ženidbi i one se pomiču starijoj dobi

Od 1960. godine u svakom desetljeću događao se uglavnom pad broja sklopljenih ženidbi. Tako 1960. imamo 36.761, 1970. 37.319, gdje bilježimo mali porast, 1980. 33.290 te 1990. 27.924. Nov veliki pad dogodio se 1991. sa svega 21.580 ženidbi, dok mali oporavak nastupa 1992., 22.169 i 1993. s 23.021 sklopljenom ženidbom. Od 1980. do 1993. riječ je o smanjenju broja ženidbi za 10.279 ili preko 30 posto.²

Kad pogledamo statistiku ženidbe prema dobi mladoženje, vidimo da se od 1970. do 1985. broj onih koji su se ženili do 19. godine smanjio s 1.224 na 502. Isto tako broj onih koji se žene između 20. i 24. godine je u padu i to 1983. s 13.681 na 12.296 u 1985. Tom broju približuje se starost ženika s 25–29 godina i to 11.676 u 1983. i 10.902 u 1985.³

Kad je riječ o djevojkama, broj onih koje se udaju do 19 godine se prepолоvio, tako ih je 1970. 14.024, a 1985. 7.550. Od 1983., kad ih se 15.157 udalo između 20. i 24. godine, 1985. taj broj je sišao na 13.932. Prilično je stabilan broj djevojaka koje se udaju između 25. i 29. godine, a kreće se prosječno 5.500.⁴

² *Službeni ljetopis Hrvatske* – 1994., 107. (SLJH-94). Imamo podatak za Francusku gdje se također smanjuje broj vjenčanja, i to za 15 godina (1972.–1987.) za 36,3 posto, u: A. V., *L'état de la famille en France aujourd'hui*, u: *Catéchèse* br. 133, 4 (1993.), 13–26, ovo 13.

³ Zavod za statistiku RH, *Prirodno kretanje stanovništva*, br. 99, 128, 162, 198, 234, 269, 309, 345, tablica 6–1; Br.: 384, 418, 460, 494, 542, 577, 614, 145, tablica 5–1.

⁴ Zavod za statistiku RH, *Prirodno kretanje stanovništva* br. 99, 128, 162, 198, 234, 269, 309, 345, tablica 6–1; Br.: 384, 418, 460, 494, 542, 577, 614, 145, tablica 5–1.

Nije nam poznato postoji li i u kojem opsegu u nas pojava da dvoje mladih žive zajedno bez ikakvog vjenčanja. Inače se ta kohabitacija – slobodno zajedništvo muškarca i žene može podijeliti u 5 vrsta, kao slobodna veza bez plana trajnog vezivanja, kao konkubinat, stabilan i trajan ali isključuje vjenčanje kao čin, kao vrijeme probe, kao postupna etapa prema vjenčanju i kao anticipiranje ženidbe zbog »praktičnih« motiva.⁵

Nama je poznata prilično brojna pojava *neoženjenih* muškaraca po našim selima. U populaciji iznad 20 godina imamo 363.448 neoženjenih muškaraca i 235.362 neudatih žena, što potvrđuje spomenutu iskustvenu činjenicu jer upravo to i statistika pokazuje, tj. 128.086 više je neoženjenih muškaraca. U postocima to znači 19,7 posto.⁶

U istoj populaciji imamo i 235.362 neudane žene. U gradovima je u dobi od 20 do 40 godina neudanih 25,68 posto. Na selu od iste populacije ostaje 18,82 posto ženskog svijeta neudano. Postotak udovica u ženskoj populaciji je 15,91 posto.⁷

1.2. Rastavljeni brakovi i obitelji

Ustanovili smo u t. 1.1. pad broja ženidbi uopće, i to za 30-ak posto. Što se tiče čvrstoće i trajanja braka, od 1975. pa do 1990. prosječan godišnji broj rastava kretao se oko 5.500 godišnje. Godine 1991. taj je broj iznosio 4.877, 1992. 3.676 i 1993. 4.667. Međutim, kad gledamo odnos sklopljenih i rastavljenih brakova, to izgleda ovako: 1980. sklopljenih je 33.310, a rastavljenih 5.342, što znači gotovo svaki 6. Ili, 1990. sklopljenih je 27.924 a rastavljenih 5.466, što je gotovo svaki 5., odnosno na 1.000 sklopljenih iznosilo je 195,7 rastava. Tako je 1992. dostignut najveći broj rastava, i to 226,0 na 1.000 sklopljenih, što znači svaki 4,5 brak. A 1993. sklopljeno je 23.021 a rastavljeno 4.667, što je isto tako svaki 5., iako u odnosu na 1990. ukupno izlazi da je nešto smanjen broj rastava.⁸

⁵ U zapadnim zemljama taj život bez vjenčanja je vrlo raširen te je tako »union libre« 1968. bio 1 na 35 a 1990. 1 na 8, a u Parizu 1 na 5. Usp. A. V., *L'état de la famille en France aujourd'hui*, u: Catéchèse br. 133, 4 (1993.) 13-26, ovo 15.

⁶ Usp. GK, 22. 1. 1995. Ako opet uzmemo primjer Francuske, u kojoj broj 1982. iznosi 24 posto, a 1990. čak 39 posto, možemo reći da se i u tom dijelu upravismo tim modelom. Usp. A. V., *L'état de la famille en France aujourd'hui*, u: Catéchèse 133, 4 (1993.), 13-26, ovo 1.

⁷ Usp. GK 22. 1. 1995., 8.

⁸ I opet se može govoriti o »približavanju Europi«, jer se porast rastava događa i u Francuskoj, s tim što je odnos ovaj: 1990. 321,4 rastave na 1.000 sklopljenih brakova, to je 1 rastava na tri braka, što je pojava u nekim našim velikim gradovima kao Zagreb. Usp. A. V., *L'état de la famille*, 16.

Iz statističkih tablica valja uočiti da se u *prvih 10 godina* braka rastavlja 55–60 posto. Posebno su naglašene *prve četiri godine*, a zatim skupina između pete i devete godine.

Sasvim je opravdano govoriti i o *dijeljenju obitelji*⁹ jer, osim toga što je prosječno 40–45 posto tih rastavljenih brakova bilo bez djece, ostali su imali jedno dijete npr. 1985. 39,01 posto, dvoje iste godine 25 posto, a i s troje ih je bilo 177 slučajeva. Tako možemo reći da je gotovo svaki peti rastavljeni brak zapravo dijeljenje obitelji, jer ima od jedno do troje djece.¹⁰

2. U Hrvatskoj se manje rađa

Treba zapaziti kritičnu točku koja je nastupila već 1991. kad je Hrvatska ušla u negativan prirodni prirast. Isto tako treba zapaziti vremenski sužen generativan raspon.

2.1. Natalitet najmanji u posljednjih 210 godina

Stopa nataliteta između 1950. i 1990. smanjena je s 24,5 na 11,7 promila, tj. za 52,8 posto. Prirodni prirast u to vrijeme smanjen je 17 puta tj. s 12,5 na 0,7 promila na 1.000 stanovnika. Mi smo od Drugog svjetskog rata do Domovinskog rata imali stalno negativan migracijski saldo. Proces starenja je zahvatio cijeli narodni entitet i nakon 2.000 godine zbog ulaska u staračku dob rođenih nakon Drugog svjetskog rata osjetit će se dalje prirodno smanjenje našeg stanovništva.¹¹

Zbog svih procesa do 1990., tj. i prije ratnih zbivanja, a posebice zbog rata, došlo je do povećanog mortaliteta i smanjenja nataliteta i Hrvatska je »po prvi put u svojoj novijoj demografskoj povijesti doživjela prirodno smanjenje stanovništva, tj. *prirodnu depopulaciju*, dakle bilo je više umrlih u odnosu na broj rođenih«. ¹² Valja naglasiti da se ta pojava odnosi na cijelo područje države. U 1991. godini natalitet je bio 10,8 promila, a mortalitet 11,4 promila. Stopa prirasta je, dakle, negativna i to -0,6 promila, ili u brojkama 3.003 više umrlih nego rođenih. U 1992. slijed je negativan, pa imamo 4.830 više umrlih nego rođenih, odnosno -1,0

⁹ Usp. Baloban, Josip, *Tipična obilježja braka i obitelji u Hrvatskoj*, u: Aračić, Pero, uredio: *Uspjeli brak – sretna obitelj*. Radovi simpozija o pastoralu braka i obitelji u prvih deset godina u Đakovu 28.–30. studenoga 1988., Đakovo, 1989., 9–11.

¹⁰ Usp. Baloban, *Tipična obilježja*, 11.

¹¹ Usp. Wertheimer Baletić, Alica, *Demografska kretanja u Hrvatskoj, tendencije i perspektive*, u: Aračić, Pero, uredio: *Obitelj u Hrvatskoj – stanje i perspektive*, Studijski dani u Đakovu 20.–22. listopada 1994., manuskript u tisku, str. 9.

¹² Wertheimer Baletić, *Demografska kretanja*, 9.

promila.¹³ U 1993. događa se blagi porast, tako da je negativni saldo -0,5 promila, odnosno umrlih više oko 3.000 osoba.

U Hrvatskoj je najmanji broj rođenih u posljednjih 210 godina. No, i sama struktura prema *redoslijedu* zabrinjava, jer je npr. 1992. rođeno 46.970, a od toga prvorođeni su 20.882, drugorođeni 16.092, a trećerođeni 6.207, četverođeni 1.629, petorođeni 480, šestorođeni 198, sedmororođeni 103, osmororođeni 50, devetorođeni 55 i za 1.274 se ne zna redoslijed.¹⁴ Jasno je da je u nas na snazi većinski model s jednim ili dva djeteta po obitelji. Rođeno je, dakle, 1992. 46.970, a trebalo bi godišnje najmanje 70.000.¹⁵ U 1993. događa se blag porast broja rođenja i iznosi 48.535.

Valja spomenuti i tzv. *generacijsku depopulaciju*. »Već krajem pedesetih godina stopa netto reprodukcije smanjila se ispod granične razine 1,0 a u 1991. godini iznosila je 0,77. To znači da se žensko stanovništvo Hrvatske već tri i pol desetljeća generacijski više ne obnavlja. Također, već preko dva i pol desetljeća ne obnavlja se generacijski niti ukupno stanovništvo.«¹⁶ Godine 1992. prosjek rađanja po ženi je 1,45.¹⁷

Inače smo prosječno stari. Tako 1991. muškarci imaju prosječno 36,5 a žene 38,71 godina, i tako smo u staroj Europi najstaračkiji narod.¹⁸

Kad bi se i dogodila primjerena populacijska politika, spontano povećanje nataliteta u nas će se teško dogoditi jer smo posebno opterećeni činjenicom »regresivnog tipa dobne strukture stanovništva, kao i zbog brojčano smanjenih generacija žena koje će tijekom sljedećih godina pritjecati u fertilnu dob života.«¹⁹

2.2. Rađa se kasnije i ranije prestaje rađati

Već duže vrijeme u Hrvatskoj je uspostavljen sljedeći ritam tijekom braka, odnosno obitelji. Ženidba se zbiva kasnije, i to pomaknuto prema 25. godini npr. čak 64 posto u Zagrebu 1980. godine. Rođenje prvog djeteta se zbiva u prvim godinama braka i sve rjeđe u starosnoj dobi majke između 30-40 godina, tj. svega 18,09 posto. Smanjenim brojem rađanja, prosjek 1-2 djece, smanjuje se generativni ciklus u strogom smislu riječi i obiteljski ciklus može prestati i prije 50. go-

¹³ Usp. Wertheimer Baletić, *ondje* 10.

¹⁴ Usp. Vjesnik, 6. 1. 1995., 7.

¹⁵ Usp. Vjesnik, *ondje*.

¹⁶ Wertheimer Baletić, 12.

¹⁷ Usp. Vjesnik, 6. 1. 1995., 7.

¹⁸ Usp. Vjesnik, 6. 1. 1995., *ondje*.

¹⁹ Wertheimer Baletić, 10.

dine, da bi onda opet nastao bračni ciklus, tj. bračni parovi ostaju sami. To je tzv. fenomen »praznog gnijezda«. Taj se ciklus povećao na 20-ak i više godina.²⁰

Neki postoci mogu dosta zorno oslikati stvarnost. Tako je 77 posto stanovništva starije od 40 godina, a već s 35 se vrlo rijetko rađa. Zatim 18 posto žena nije rađalo uopće. Čak 20 posto žena rodilo je 1 dijete. Samo 34 posto žena rađa dvoje djece a troje samo 11 posto. Tek 4,4 posto rađa četvero, što bi moglo značiti nekakav ozbiljniji oporavak. Imamo i 5 posto žena koje su rodile više djece.²¹ Ali situacija je tako teška a oporavak dugoročan da i onda »kad bi od danas čak i svaka zrela žena rodila troje djece, pad prirodnog priraštaja zaustavio bi se tek 2020 godine.«²² O pozitivnom oporavku ne može još biti riječi.

Za perspektivu treba nešto učiti od drugih. Tako su se npr. skandinavske zemlje stabilizirale provodeći »tihu« pronatalitetnu politiku koja čuva obitelj, štiti majku i djecu, i došle do 3 promila prirodnog prirasta,²³ ali poput Francuske koja puno stoljeće ustrajno provodi pronatalitetnu politiku. »Zbog dalekosežne, strateške važnosti demografske obnove Hrvatske u unutarnjoj izgradnji danas nema prešnije zadaće.«²⁴

2.3. Rađa se i izvan braka

Broj djece rođene izvan braka od 1970. do 1985. kretao se u prosjeku 3.300. To ujedno znači da su npr. 1970. 94,58 posto bila djeca rođena u braku, a 5,4 posto vanbračna. 1985. je to bilo 5,87 posto.

Evo pregleda u nekoliko godina:

godina	u braku	izvan braka
1970.	57.797	3.306
1985.	58.982	3.683
1990.	51.532	3.874
1991.	47.992	3.905
1992.	43.365	3.605
1993.	44.775	3.760 ²⁵

²⁰ Usp. Baloban, *Tipična obilježja*, 16. Možemo to vidjeti i na primjer Francuske u kojoj je odgođeno rađanje prema 27 godini. Usp. A. V., *L'état de la famille*, 19.

²¹ Usp. Vjesnik 23. 12. 1994., 4.

²² Tuđman, Franjo, Vjesnik 23. 12. 1994., 4.

²³ Wertheimer Baletić, 3.

²⁴ Tuđman, Franjo, Vjesnik 23. 12. 1994., 4.

²⁵ Zavod za statistiku, *Prirodno kretanje stanovništva*, br. 99, 128, 162, 198, 234, 269, 309, 345, tablica 4-1 i 4-4; Br.: 384, 418, 460, 494, 542, 577, 614, 145, tablica 3-1 i 3-4.

Kad se gleda tablica, može se uočiti da broj djece rođene izvan braka gotovo ne silazi ispod 3.700 od 1989. do 1993., a da je istodobno smanjen broj ženidbi za 11.690. Tako se i postotak udjela djece rođene izvan braka praktično povećava i 1993. iznosi 8,39 posto.²⁶

2.4. Pobačaj – masovna pojava

U svim statistikama službenog karaktera uvijek se računa s nekom brojkom koja se odnosi na nebilježenje kao i postupke učinjene u tajnosti ili kod onih koji privatno rade pobačaje. Tako se prema nekim mišljenjima, može gotovo izjednačiti broj tzv. »legalnih« i onih »ilegalnih«. Tako raširena pojava pobačaja »dopušta govoriti o endemijsko-epidemijskoj situaciji u nas«.²⁷

Godina	Broj živorođenih	Ukupan broj pobačaja
1985.	65.665	55.572
1990.	55.409	46.679
1991.	51.829	40.303
1992.	46.970	34.906
1993.	48.535	31.239 ²⁸

U 1993. smanjen je broj pobačaja za 11,7 posto gledajući 1992. Od 1985. do 1993. može se konstatirati da se smanjio apsolutan broj pobačaja u Hrvatskoj za više od 15.000.

Broj spontanih pobačaja porastao je 1991. na 3.788 ili 9,4 posto, 1992. na 4.674 ili 13,4 posto a 1993. broj je bio 3.339 ili 10,7 posto od svih pobačaja.²⁹

U Hrvatskoj registrirani pobačaji 1981. na 100 rođenja bili su 80, 1987. 91, 1990. 70, a 1993. 53.³⁰

Ovdje treba spomenuti i postotak *steriliteta* koji nastaje kao posljedica pobačaja, a iznosi čak oko 10 posto i događa se najviše kod mladih djevojaka i onih žena koje nisu uopće rađale.

²⁶ Poslužiti ćemo se pokazateljem rođenih izvan ženidbe u Francuskoj koji enormno raste: 1975. bilo je 6 posto a 1990. taj broj je 30 posto. Usp. A. V., *L'état de la famille*, 15. Tako izgleda da smo premašili broj u Francuskoj iz 1975. godine.

²⁷ Baloban, *Tipična obilježja*, 17.

²⁸ Hrvatski zavod za javno zdravlje, *Izješće o stanju i radu u zdravstvu Republike Hrvatske u 1993. godini*, Zagreb, 1994., 200. Dalje: HZJZ.

²⁹ HZJZ, 202.

³⁰ HZJZ, 202. U Francuskoj pobačaj se smanjuje, ali je i dalje visok: od 1983. do 1989. smanjen je oko 10 posto u brojkama 182.900 na 162.600, ali brojke su vjerojatne 220.000 i 200.000 u 1989. To na 100 začeca znači blizu 80 AB. Usp. A. V., *L'état de la famille* 20–21.

2.6. Broj članova unutar obitelji

Kad pogledamo strukturu stanovništva prema broju članova u kućanstvima možemo naslutiti da je povećan broj samačkih kućanstava kojih je 228.356, a s dva člana 279.358. Kad se to zbroji, iznosi 507.714, što od 1.423.862 kućanstava iznosi više od jedne trećine. S tri člana imali smo 302.640 kućanstva gdje se može u većini slučajeva govoriti o bračnom paru i jednom djetetu. S četiri člana, dakle, opet pretpostavljamo većinom dvoje djece bilo je 321.971 kućanstva. I tako je očito da hrvatska kućanstva označuju obitelji s jednim i dvoje djece. S pet članova, tj. s prosjekom troje djece ima svega 143.627 kućanstva. Kućanstva s možebitnih četvero djece su svega 73.367. Ovo su podaci za 1981. godinu.³¹ Kod nas obitelji s 5 djece za koje pretpostavljamo da se nalaze u kućanstvima od 7 članova ima 28.589, što znači u postocima 2 posto.

3. Neke pojavnosti koje utječu na mijenjanje obitelji

Suvremen život sa svojim ustrojstvom utječe i na novo postavljanje odnosa unutar obitelji na crti supružnika i roditelja i djece.

3.1. Privatnost obitelji

Povlačenje obitelji u privatnost očituje se u naglasku važnosti i privatnosti njihova života kao para, zatim u području bračnog morala, odredbi crkvenog zakonodavstva glede trajnosti ženidbe i reprodukcijske uloge. Svemu tome žele dati notu isključive privatnosti.

Nutarnja dezorganizacija nastupa raslojavanjem obitelji kao skupine, kao što je npr. pojava nestajanja jednog roditelja i tako nastanka nepotpune obitelji. Isto nastaje i kod rastave, napuštanja obitelji, kad se živi zajedno, a došlo je do »nutarnjeg razdvajanja«, oslabljenja veze-odnosa među supružnicima, roditelji-djeca.³²

3.2. Položaj djece u obitelji

Jedno od neistraženih područja zbivanja u braku i obitelji danas je pitanje djeteta, odnosno djece. Koje je njegovo mjesto u braku? Koji smisao ima imati dijete? Kako je bilo jučer, je li isto danas i kako će biti sutra? Prateći tijek posljed-

³¹ Usp. Baloban, *Tipična obilježja*, 15. Tako smo tu izjednačeni s Francuskom u kojoj je takvih obitelji s brojnim potomstvom sve manje te ih s 5 djece ima 2 posto, usp. A. V., *L'état de la famille*, 19.

³² Baloban, *Tipična obilježja*, 25. i 46–50.

dnjih dvjesto godina, mogu se uočiti tri pristupa: integrativan, romantičan i strateški.³³

Integrativan se odnosi na patrijarhalan tip obitelji i dijete je određeno, bez alternative, nasljedovati roditeljski model i model njihova rodoslovlja i idola. Romantički pristup odgovara nuklearnoj obitelji industrijaliziranih i urbaniziranih sredina i epoha. Dijete je središte i zato ga se idealizira. Strateški pristup, poslije Drugog svjetskog rata naovamo, želi pokazati što sve može od djeteta, djela svojih ruku, učiniti. Kroz sve što netko odredi pružiti djetetu nastoji doći do nekog »nadčovjeka«, pa onda i dijete nema djetinjstva, postajući »mali starac«.

Temeljno je pitanje promijenjene *motivacije*: zašto imati dijete-djecu i, naravno, koliko? Dijete nije više izvor radne snage i nije više potrebno za vlastitu staračku budućnost roditelja, jer i jedno i drugo drukčije je postavio društveni sustav.

Dalje područje istraživanja svakako je što se *dogada s djecom* u ovako postavljenim sustavima gdje i otac i majka rade puno radno vrijeme, a dijete s ključićem oko vrata ostaje prepušteno samo sebi, ulici ili dodatnim društvenim odgojnim institucijama. Kako se to odražava na zdravlje, odgojenost djeteta, kako na njegovo napredovanje u učenju i kako na opće (ne)zadovoljstvo u obitelji?

3.3. Položaj žene u društvu

Možda nam nije jasno da je nastala *nova slika žene* koja se više ne osjeća ostvarenom isključivo unutar braka i obitelji, već to traži i izvan. U tom obliku često žene podređuju i ulogu žene i majke, stavljajući ih u drugi plan. Zato gotovo nije iznenađujuće što izostaju i generativni i formativni učinci koji se velikim dijelom očekuju od žene i majke.

Taj dio novog osjećaja i ponašanja žene prema braku i djeci dolazi i iz njezine *ekonomske neovisnosti*. To nije nipošto negativno, nego je pojavnost koja govori da se brak mora održavati kvalitetom življenja. Isto tako, vjerojatno će se morati otvarati alternative za rad žene izvan kuće i motivirati ih podižući cijenjenje njihova udjela kao roditeljki i odgojiteljica. Sigurno bi bilo kontraproduktivno propagirati potpuno vraćanje žene u obitelj, sve kad bi to ekonomski i bilo ostvarivo. Vjerojatno se treba tražiti model dužeg izbjivanja s profesionalnog angažiranja na radnom mjestu i u određenom broju godina priznati vrijeme rađanja i odgoja također kao profesionalni angažman.

³³ Usp. Eid, Georges, *De l'enfant, de la famille et de leur livret mytique*, u: Catéchèse br. 133, 4 (1993.) 27-35.

Tako emancipacija ima svoje učinke na društvo, na brak i obitelj. Koliko su sve pojavnosti pozitivne? Čini se, uz pozitivne vidike ženine postignute ravnopravnosti, u obitelji i društvu u cjelini one, izgleda, nisu donijele ženi i majci poboljšan status u društvu kao ni obitelji. Vjerojatno se mora puno toga dogoditi u prestrukturiranju društva i uopće novog postavljanja prema ulozi i zadaćama žene.

Statistike pak govore da su od ukupnog broja nepismenih u Hrvatskoj u 1991. 127.438 žene čak 104.095, što čini 4,8 posto od ukupnog broja žena. Među nezaposlenima, opet su žene brojnije i od 250.779 1993. žene su čak 138.375 ili 55,17 posto.³⁴

3.4. Djelomično poistovjećivanje s naučavanjem Crkve

Već spomenute pojavnosti govore da se nauk Crkve u mnogočemu ne prihvaća. Tako je čak 63,1 posto vjernika od ispitanika za kontracepciju kao način planiranja začeca, a samo je 30,4 posto njih protiv kontracepcije. Pobačaj zbog životne dobi ili »dostatnog« broja djece ili predbračne trudnoće odobrava čak 39,8 posto vjernika.³⁵

3.5. U središtu je bračni par

Promjene u posljednjih pedesetak godina išle su u pravcu usmjerenja prema »sebi«, a manje prema »drugom«. Tako obitelj sve više prestaje biti društvena skupina koja osigurava trajnost, kulturni i etnički identitet, prenošenje religioznih vrijednosti s koljena na koljeno.

Cilj ženidbe i obitelji sve je više »unutar«, a sve manje prema »van« i bitno se označava srećom bračnog para. Puno je silnica koje su utjecale na takvo usmjerenje. Iz njih možemo izdvojiti:

- seksualnost se poistovjetila s gotovo svim očekivanjima sreće – nesreće u braku;
- predbračni odnosi su postali gotovo redovita praksa;
- smanjen je broj djece;
- kontestira se institucija ženidbe;
- veći je jaz između djece i roditelja kao generacija.

³⁴ Usp. GK 22. 1. 1995., 8.

³⁵ Usp. Baloban, *Promjena u hrvatskoj obitelji*, 24–25. U Francuskoj regulacija začeca izgleda ovako: 50 posto pilula, 28 posto sterilizacija, 9 posto vremensko uzdržavanje. Usp. A. V., *L'état de la famille*, 19.

4. Ratne posljedice i obitelj u Hrvatskoj

Ratna zbivanja sa svim što su donijela, od poginulih do prognanih, od trauma gubljenja do nevjerovatnih zločina, od života u teškim uvjetima i dugotrajnog očekivanja povratka, segmenti su naše situacije koja bitno zasijeca u sve obitelji, naravno s različitim intenzitetom.³⁶

4.1. Djeca i mladi pogođeni ratnim zbivanjima

Sva su djeca stradalnici u ovom ratu, a ne samo onih 587 ubijenih i 712 ranjenih ili 4.056 koja su izgubila jednog roditelja, odnosno 44 oboje. Samo u Hrvatskoj od prognanika s njezinih područja ima 88.628 prognane djece.³⁷ Djeca su i trpjela i gledala strahote rata, ubijanje nevinih, pogibije najbližih i dragih i tu ostaju duševni stresovi i pamćenje slika koje nikad neće zaboraviti.³⁸ Isto tako činjenica je da se javljaju pitanja upravljena Bogu, Europi, svijetu, pitanja praštanja i osвете, pitanja patnje nevinih i mnoga druga koja treba registrirati, verbalizirati i obrađivati.³⁹

4.2. Obitelji s gubicima

Kad se zna da je 1992. hrvatskih prognanika i izbjeglica bilo 325.806 osoba koje su izgubile sve što su posjedovale, od kojih su mnogi izgubili najbliže i koji žive u izbjegličkim naseljima ili širom Hrvatske i Europe kao oni koji trebaju i oni koji opterećuju, onda se svi procesi i pitanja koja nastaju u tako brojnim osobama mogu tek naslućivati. To je pravi proces žalovanja koje osobe i obitelji prolaze i pitanje je kako su kroz njega prošle.⁴⁰

³⁶ O slijedećim mislima detaljnije se može vidjeti u: Aračić, Pero, »In der Welt der Schmetterlinge mein Herz. In der Welt des Bösen – Ich«. *Lebensgefühle und – fragen der Menschen im Kriegsgeschehen in Kroatien und Bosnien. Möglichkeiten des kirchlichen Handelns*, u: Kollingbaum, Horst (i drugi) *Alles ist möglich. Das Lebensgefühl des modernen Menschen als Herausforderung für die religiöse Erwachsenenbildung*, Grazer Schriften zur Theologischen Erwachsenenbildung, Band 2, Graz, 1994., 51–66.

³⁷ Usp. Aračić, *In der Welt*, 53–54.

³⁸ Usp. A. V.; *Djeca u ratu i poslije rata*, Zbornik referata sa savjetovanja, Osijek, 25.–26. 2. 1993., 13.

³⁹ Usp. Aračić, *In der Welt*, 55–59.

⁴⁰ Usp. Aračić, Pero, *Pastoral žalovanja*, u: VDB 10 (1989.) 171–172.177; Buzov, Ivan, *Psihoanaliza žalovanja*, Jumena, Zagreb, 1989.

4.3. Prognani i izbjeglice i njihov povratak

Progonom više od 300.000 osoba naše demografsko stanje je u domovinskom ratu narušeno i pogoršano. Činjenica je da se prema svim pokazateljima svjetskih iskustava s prognanim stanovništvom i do 30 posto ne vraća, čak ni onda kad su ostvareni najbolji uvjeti za povratak.⁴¹ Treba podvući da se to odnosi na gotovo 1/4 područja Hrvatske koje je okupirano. Tu je uspostava etničkih, demografskih i ekonomskih ravnoteža, kad je sve porušeno, poubijano i protjerano, vrlo teška i bit će dugotrajan proces.

4.4. Vijetnamski sindrom

Ratna zbivanja ostavljaju duboke tragove na sudionicima. Oni postaju isključeni iz normalnog života. Javljaju se frustracije, tjeskobe i samoubojstva vojnika. U nas ovo stanje ni rata ni mira tijekom gotovo četiri godine dodatno opterećuje branitelje u njihovoj službi.

5. Ekonomski uvjeti i demografska situacija

Svakako da na broj rođenja utječu nezaposlenost i male plaće jer, s jedne strane, ne mogu djeci pružiti osnovno, a s druge strane, i sami reagiraju tako da ne mogu rađati djecu za neizvjesnu ekonomsku budućnost. Nema sumnje da je u sadašnjoj ekonomskoj situaciji prosječne obitelji u Hrvatskoj važna ekonomska podloga i stabilnost. Možda bi društvo trebalo postaviti primanja po obiteljskom kriteriju, a ne samo pojedinačnom.

No, bilo bi promašeno sve očekivati od ekonomskog poboljšanja, o čemu svjedoči cijela Europa. To znači, treba uspostaviti pravi odnos materijalnih i formativnih preduvjeta koji su upravljani ponajprije odraslima.

Nekoliko misli za zaključak prvog dijela

Činjenica je da su se dogodile duboke promjene u odnosu obitelj-društvo. Društvo je preuzelo brojne funkcije od obitelji (ekonomska, formativna, socijalizacija, zaštita, kulturna...). Pitanje je želimo li mi sada obitelji pod svaku cijenu ponovno vratiti neke funkcije i koje. Natovariti samo obveze u onom u čemu nismo uspjeli i tako osjećaj krivnje prebaciti na obitelj, isto kao i tjeskobu krivih usmjerenja? Ili je potrebno trijezno razmisliti u kojim je funkcijama obitelj

⁴¹ Usp. Akrap, Anđelko, *Prognanička populacija i utjecaj na demografska kretanja u Hrvatskoj*, u: Aračić, ur., *Obitelj u Hrvatskoj – stanje i perspektive*, manuskript u tisku, 12.

nezamjenjiva, u kojim su neke društvene institucije komplementarne, ali u puno prisnijem odnosu s obitelji i, ne smije se zaboraviti, u čemu obitelj treba rasteretiti i omogućiti da izvrši svoju iskonsku ulogu.⁴²

Npr. treba li naglasak staviti na prvu socijalizaciju djeteta, da se ona više događa u obitelji pa, prema tome, uzeti natrag ono što smo povjerali jaslicama i vrtićima? Ili naglasak staviti na kasniju dob, dob djetinjstva ili ranog puberteta? To su sve pitanja koja traže i određeno strukturiranje društva. Neki misle da obitelj valja gledati kao integralan oblik života i njezine su funkcije nenadomjestive pa ih jedino ona uspješno može obavljati. Obitelj bi, dakle, trebala obavljati prvo uvođenje u život.

Mislimo da je u našim javnim glasilima nazočna šarolikost izričaja i pristupa i nerijetko se stvaraju zabune, pogotovo kad nisu sveobuhvatno utemeljene i kad iz njih ne stoji društvo sa svojim strukturalnim promjenama.

II. U ČEMU JE SPECIFIČAN CRKVENI PRISTUP PASTORALU BRAKA I OBITELJI?

Svako crkveno djelovanje, upoznavši vlastitu situaciju, ne povodi se za sociološkim danostima i zakonima, već nad njima izriče »evanđeosko rasuđivanje« (FC 5) i djeluje u skladu s vlastitim nadahnućem i sadržajima. Ako se to ne događa, crkveno djelovanje se gubi u psihologiziranju, psihoanalizama, dinamikama svih vrsta. To ne znači da crkveno djelovanje isključuje te discipline. Ipak, posebnost koju Crkva daje dijelu pastorala braka i obitelji može dati jedino sa svojim specifičnim sadržajima. To znači da se crkveno djelovanje za brak i obitelj stalno mora nadahnjivati i taj rad prožimati određenim načelima. Ima ih sedam.⁴³

1. Načelo upoznavanja stvarnog stanja braka i obitelji

»Čovjek je put Crkve« (RH 14) i dosljedno tome i »obitelj je put Crkve« – (PO 2) jasno je naglašeno u više crkvenih dokumenata, posebno u Pismu obitelji-pape Ivana Pavla II. za Međunarodnu godinu obitelji 1994.

Industrijalizacija početkom ovog stoljeća a u nas iza Drugog svjetskog rata proizvela je dinamičnu urbanizaciju i preseljenje pučanstva u industrijska središta a sela su ostala staračka i ispražnjena. Razina kulture doseljenika i gradski ambijent, utjecaj medija te procesi u Europi kao što su dekristijanizacija i sekula-

⁴² Usp. Baloban, *Promjena u hrvatskoj obitelji*, 21–25.

⁴³ Usp. Aračić, Pero, *Pastoral braka i obitelji: načela, etape, strukture i djelatnici*, u: Isti, ur.: *Obitelji, postani ono što jesi*, 152–156; Baloban, Josip, *Hrvatska kršćanska obitelj na pragu XXI. stoljeća*, 152–157.

rizacija, čiji utjecaj se događa odlaskom na privremeni rad, dovode do dezintegracije i dezorganizacije braka i obitelji i u nas. S druge strane, procesi nisu jednaki u svim regijama i zato je potrebno nadahnuti se ovim načelom i upoznavati stvarnu situaciju određenog podneblja sa svim njegovim bremenitostima. Tim načelom je diktiran i naš pristup te smo u prvom dijelu donijeli pregled situacije.

2. Načelo razvoja i rasta

Brak i obitelj jesu ustanove, ali su i zajednice živih osoba sa svim bogatstvima i stupnjem razvoja i (ne)zrelosti koje nose sa sobom. U toj instituciji u središtu je ljudska osoba. »Kao svaka živa stvarnost, i obitelj je pozvana da se razvija i raste« (FC 65). Rast svakog bića zbiva se polagano, iz unutarnjeg središta i ciklički. Životno načelo obiteljskog života i rasta je ljubav: »Nutarnje počelo ... je ljubav« (FC 18). Iz tog životnog i unutarnjeg počela i načela proizlazi sav rast, čvrstoća i životnost obitelji. Stoga je prva i osnovna zadaća cijelog pastora braka i obitelji upravo ta da brani, osnažuje i hrani supružničku i obiteljsku ljubav koja prolazi kroz scile i haribde od faze zaljubljenosti, generativne faze s malom, pubertetskom i odraslom djecom te fazom »praznog gnijezda« i fazom starosti u kojima ona dozrijeva i ima svoje sadržaje.

3. Načelo postupnosti

Vrlo je zanimljiv i jasan tekst FC te ga odmah i navodimo. »Tako se odvija *dinamičan proces* koji *postupno* vodi naprijed, zahvaljujući rastućem ujedinjavanju Božjih darova i zahtjeva njegove konačne i posvemašnje ljubavi u cjelokupnom i društvenom čovjekovu životu. Stoga je potrebno *pedagoško napredovanje* kako bi pojedini vjernici, obitelji i narodi, pa i sama civilizacija (...) *strpljivo* bili vođeni još dalje i dosegli bogatiju svijest i puniju integraciju tog otajstva u svojem životu« (FC 9).⁴⁴

Ovdje bi trebalo prihvatiti činjenicu da je *vrijeme*, odnosno rad na »dužu stazu«, bitna komponenta u pastoralu braka i obitelji. Postupnost je temeljni pedagoški zakon rasta živog bića, pa tako i bračno-obiteljske stvarnosti. Riječ je, naime, o tome da se stvore ozračja za rast ljudskih osoba u njihovim psihološkim, moralnim i duhovnim dimenzijama, odnosno u njihovu cjelovitom razvoju.

⁴⁴ Podv. P. A.

4. Načelo univerzalnosti

Treba uvijek držati na pameti da su brak i obitelj opće dobro čovječanstva. Promicanjem općeljudskih i vjerničkih vrijednosti pridonosi se ukupnom čovječanstvu i osigurava njegova kvalitetna budućnost. Isto tako, vrijedi da se ugrožava temeljna čovječanska struktura, ako se stavljaju u pitanje osnovne vrijednosti braka i obitelji.

To načelo unutar crkvenog djelovanja obvezuje da se obuhvate sve obitelji, bez obzira na stupanj njihove vjere ili blizine Crkvi, odnosno društvenog statusa. Dovoljno je, u potvrdu toga pogledati posljednje poglavlje FC u kojem se govori o obiteljskom pastoralu u »teškim slučajevima«.⁴⁵

Napokon, ovo načelo obvezuje crkveno djelovanje da uključi sve stvarnosti bračnog i obiteljskog života, od religioznog do ekonomskog, društvenog, kulturnog. »Pastoral obitelji se ne može nazvati cjelovitim ako se zauzima samo za jedan ili nekoliko njegovih vidova«.⁴⁶

5. Načelo pozitivnog pristupa braku i obitelji

Zasigurno institucija braka i obitelji prolaze kroz snažnu krizu. Stvara se katkad dojam nezaustavljivog procesa na čijem kraju stoje samo crne slutnje. Međutim, istodobno je činjenica da ima vrlo uspjelih brakova i obitelji, onih koji su ostvarili ideale kršćanskog braka i obitelji i koji to nastoje. Uostalom, i FC govori da u tom procesu ima i dobrih dimenzija i da će čovjek kao tražitelj onoga čija je slika, doći do izvora i osjetiti da »ne može živjeti bez ljubavi« i da sam po sebi ostaje neshvatljivo biće, da mu život ostaje lišen smisla »ako mu se ne objavi ljubav, ako se ne sretne s ljubavlju, ako je ne iskusi i ne usvoji, ako u njoj živo ne sudjeluje« (FC 18; RH 10).

Osnovna poruka Radosne vijesti o braku i obitelji je da je Bog ljubav i da »stvarajući ljudsku narav muškarca i žene na svoju sliku i trajno je uzdržavajući u postojanju, Bog u nju upisuje i poziv, pa prema tome i sposobnost i dogovornost ljubavi i zajedništva« (FC 11).

Zato je potrebno u crkvenom pastoralu polaziti od Božje objave o braku i obitelji i onoga što je u čovjeka isti Bog upisao, a to je ljubav kao »temeljni i urođen poziv svakog ljudskog bića« (FC 11). Tu je temelj optimizma u crkvenom djelovanju ako u tom djelovanju brakovi i obitelji otkriju taj poziv, tu osposobljenost, ali i odgovornost. Treba im, dakle, vratiti samopouzdanje i pouzdanje.

⁴⁵ Usp. FC 77-85.

⁴⁶ Cox, F. J., *La pastorale familiare alla luce della »Familiaris consortio«*, u: A. V. *La Familiaris consortio*, ed. Vaticana, 1982., 209-221, ovo 214.

6. Načelo eklezijalnosti

Sakramenti jesu specifičan Božji spasenjski zahvat u povijest čovjeka. Ovdje je to Božji spasenjski zahvat u povijest dvaju ljudskih bića koja se žele zajedno zaputiti u budućnost i ostvariti određen projekt ljubavi, zajedništva, plodnosti. To i jest specifičan zadatak ženidbe.

Taj spasenjski sakramentalni zahvat dvaju bića – muškarca i žene – jest takav da »snagom sakramentalnosti jedno drugome, oni doista, sakramentalnim znakom, *uprisutnjaju odnos Krista s njegovom Crkvom*« (FC 13).

Taj spasenjski zahvat u život dvoje ljudi posljedično znači da su bračni drugovi »jedan za drugoga i za svoju djecu *svjedoci* spasenja kojega ih *sakrament čini dionicima*« (FC 13).

Dakle, sakrament ženidbe čini ih najprije dionicima spasenja, tj. njihova bračna ljubav spašena je pashalnim otajstvom Isusa Krista i zadobiva nove milosne dimenzije. Istodobno oni su međusobno i svojoj djeci svjedoci tog događaja.

Posebnost ovog sakramenta jest *trajnost* kao i događanje sakramenta u obliku logike spasenjske i milosne Isusove nazočnosti. Taj se, dakle, sakrament i trajno zbiva, ako su sudionici »materija i forma« vjerne i požrtvovne ljubavi.

U tom kontekstu Crkvi je doista važno da se u toj najmanjoj njezinoj životnoj ćeliji zbiva spasenje, tj. navještaj Radosne vijesti, prihvaćanje, slavljenje Boga, služenje nadahnuto Novim savezom – savezom ljubavi, kojoj je mjera Isus umrli i uskršli. Mi tu, dakle, obitelj otkrivamo kao strukturu Crkve.⁴⁷

»U braku postaje Crkva nazočna. U mjeri u kojoj je ostvarena bit braka kao valjanog, milošću posvećenog i sveto življenog braka, u toj mjeri brak je zaista najmanja, ali još uvijek prava zajednica otkupljenih i posvećenih, zajednica kojoj se jedinstvo može graditi na istom temelju na kojem se temelji jedinstvo Crkve. Stoga je brak najmanja, ali prava pojedinačna Crkva (*Einzelkirche*).«⁴⁸

7. Načelo prepoznatljivosti transcendentalne dimenzije braka i obitelji⁴⁹

Crkva u svojem pristupu otčitava u kršćanskoj ženidbi Božju vjernu, požrtvovnu, životvornu, trajnu ljubav prema svakom biću i cijelom čovječanstvu. I upravo u logici u kojoj se život daruje svaki dan da bi nastao i uzrastao nov život,

⁴⁷ Usp. LG 11; AA 11. Obitelj stvarno »spada u strukturu Crkve. Ona ima i s dogmatskog gledišta važnije mjesto u Crkvi negoli razne organizacije i udruženja«. Valković, Marijan, *Obitelj u misli Crkve danas*, u: BS 7 (1972.) 16–33, ovo 18.

⁴⁸ Rahner, Karl: *Kirche und Sakramenten*, 99; usp. A. Winklhofer: *Kirche in den Sakramenten*, u: Zovkić, *ondje*, 4.

⁴⁹ Usp. Baloban, *Hrvatska kršćanska obitelj*, 156–157.

nov čovjek, Crkva vidi odsjev Kristova odnosa prema njoj. Zato su za Crkvu »bračni drugovi, dakle, trajan podsjećaj onoga što se zbilo na križu« (FC 13). Kristološki gledano, oni su dionici Novog saveza, a ekleziološki gledano, dionici su odnosa Krista i Crkve. »Do sada se u našoj pastoralnoj praksi premalo ukazivalo upravo na tu transparentnost bračnog saveza, po kojoj se svakom čovjeku priopćuje i nudi Božja vjernost čovjeku, ali i vjernost čovjeka čovjeku i Bogu«. ⁵⁰ Možda se iz svega može naslutiti zašto su crkveni oci ranog kršćanstva obitelj oslovili »kućnom Crkvom« (LG 11) u kojoj se uostalom i zbivaju temeljne tri funkcije Crkve: naviještanje-svjedočenje Božje riječi, slavljenje Boga osobnom i kućnom liturgijom i prinošenjem života u službi i života služenje-diakonia.

III. CRKVA TRAŽI USPOSTAVU CJELOVITOG PASTORALA BRAKA I OBITELJI

Crkva shvaća brak-obitelj normalno živom stvarnošću te »kao svaka živa stvarnost i obitelj je pozvana da se razvija i raste« (FC 65). Zato u tom postupnom rastu pastoralno djelovanje treba »slijediti obitelj prateći je korak po korak u različitim etapama njezinog oblikovanja i razvoja« (FC 65). To ujedno znači da se bilo kojim djelomičnim pastoralom nije odgovorilo ovom temeljnom usmjerenju i zahtjevnosti.

Poznato je da je osnovno i nutarnje životno načelo nastanka braka, njegova razvoja i rasta upravo ljubav.⁵¹ U taj kontekst treba staviti rad s djecom, mladima, dalju i bližu pripremu na ženidbu i posliježenidbeni pastoral koji uključuje i sve etape bračno-obiteljske stvarnosti: odgoj za ljubav, odgoj ljubavi, rast ljubavi, održanje ljubavi. Zato je odgoj za ljubav i odgoj ljubavi temeljna odrednica svih etapa braka i obitelji, odnosno rast ljubavi u svim njezinim dimenzijama.

Upraviti se stvaranju pastorala bračnog para i obitelji znači ujedno ući u svu kompleksnost određenog vremena, prostora, kulture, naslijeđa, opterećenosti, mentaliteta. Jednom riječju: tek tada bi to značilo pastoral stvarnih brakova i obitelji, a ne nekih zamišljenih, nepostojećih.

A. Etape organski cjelovito uspostavljenog pastorala braka i obitelji

Ovdje želimo pokušati dati sintezu i projekt u kojem bi trebalo povezati silnice u povezan sustav i prožeti pastoralno djelovanje upućeno čovjeku od njegova započinjanja života do ostvarenja zadataka ako osjeti da je pozvan ostvariti specifično kršćansko bračno-obiteljsko zvanje.

⁵⁰ Baloban, *Hrvatska kršćanska obitelj*, 157.

⁵¹ Usp. FC 18.

Naše motrište, od kojeg treba poći pastoral braka i obitelji, jest crkvena narav obitelji krštenika⁵² i službe ženidbenog para koja nastaje ujedinjenjem u Kristovom sakramentu, jer se »ne smije smetnuti s uma da je služba koju kršćanski bračni drugovi i roditelji ispunjavaju za Evanđelje, bitno crkvena služba, ili još bolje, ulazi u okvir čitave Crkve kao zajednice koja je evangelizirana i koja evangelizira« (FC 53). Cilj treba biti da toga postanu svjesne kršćanske obitelji koje trebaju postati navjestitelji i drugim obiteljima. Ujedno supružnicima »oženjenima u Kristu i Crkvi« treba priznati službu koja je temeljna za život Crkve (služba životu, odgoj, ljubav, posredovanje kršćanskih vrednota životnim svjedočenjem, jednom riječju evangelizacija). Oni nisu usputni i sporedni.

1. Odgoj za ljubav

Svako novo ljudsko biće dolazi na svijet bilo kao muško bilo kao žensko. Ono je ujedno označeno seksualnošću. Bitna oznaka »biti na Božju sliku« upravo je pozvanost na ljubav. I seksualnost i sposobnost voljeti i prihvatiti da budeš voljen uokviruje se u taj Božji poziv na ljubav. Sažeto FC to izriče ovako:

»Bog je stvorio čovjeka na svoju sliku i priliku, pozivajući ga *ljubavlju* na postojanje, istodobno ga je *pozvao na ljubav*.

Bog je ljubav i u sebi živi otajstvo osobnog zajedništva ljubavi. Stvarajući ljudsku narav muškarca i žene na svoju sliku i trajno je uzdržavajući u postojanju, Bog u nju upisuje poziv, pa prema tome i sposobnost i odgovornost ljubavi i zajedništva. Ljubav je, dakle, temeljni i urođeni poziv svakog ljudskog bića« (FC 11).

Seksualnost kojom se muž i žena međusobno darivaju činima koji pripadaju supružnicima, nije samo nešto biološko već zadire u ljudsku osobnost. »Kao utjelovljeni duh, to jest duša koja se izražava u tijelu i tijelo produhovljuje besmrtnim duhom, čovjek je pozvan na ljubav u toj svojoj ujedinjenoj cjelovitosti. Ljubav također grli ljudsko tijelo i tijelo je postalo dionikom duhovne ljubavi« (FC 11).

Osnovna orijentacija u odgoju djeteta i mladih treba biti to pozitivno prihvaćanje svih obdarenosti i usmjerenost prema ljubavi kao sebedarju u svim oblicima, pa tako i u specifičnoj budućoj bračno-obiteljskoj zajednici.

2. Oživjeti vrijeme zaruka⁵³

Istina je da su zaruke kao službeni akt o obećanju buduće ženidbe gotovo nestale ili, ako ih negdje ima, postale su privatnog karaktera. Do toga je došlo zbog

⁵² Usp. LG 11.

⁵³ Usp. Conferenza episcopale italiana, *Direttorio di pastorale familiare per la Chiesa in Italia. Annunciare, celebrare, servire il »Vangelo della famiglia«*, Roma, 1993., 58–63.

drukčijeg pristupa i ponašanja mladih parova prema pojmu hodanja zajedno, prema pitanju predbračnih odnosa, prema ženidbi kao instituciji...

S druge strane, i Crkva ne nudi dosta privlačive motive i programe za to razdoblje koje bi trebalo biti intenzivan put pripreme za životnu odluku izbora životnog suputnika i opredjeljenja za življenje ženidbenog života u svjetlu poruke evanđelja.

2.1. Zaruke su vrijeme *sazrijevanja i rasta* u spoznajama kroz koje zaručnici trebaju upoznati sebe same sa svim pozitivnim osobinama i nedostacima. Također se trebaju upoznati i međusobno bez idealiziranja i upravo se kao takvi prihvatiti. Oni trebaju upoznati i sve vidike bračno-obiteljskog života.

2.2. Zaruke su vrijeme *odgovornosti* i to u obliku poziva. Treba uvidjeti poziva li nekoga Bog osobno u ženidbu, i to baš s određenom osobom. S tom osobom koja također shvaća taj izbor kao poziv valja sklopiti savez ljubavi. Takav pristup traži od zaručnika ozbiljnost i odgovornost jednoga za drugoga. To se posebno odnosi na čistoću i međusobne znakove nježnosti. U svemu se treba oduprijeti sebičnosti i nastojati poštovati osobno dostojanstvo i obveze koje nastaju iz činjenice da su sljedbenici Isusa Krista.

2.3. Zaruke su vrijeme *milosti* jer se iz krsne milosti i milosti poziva na ženidbu pripravlja za sveukupnu međusobnu, unutarcrkvenu i društvenu odgovornost. Bog sigurno želi onima koji se otvaraju darovati milosne dare. To je vrijeme zauzetog liturgijskog, molitvenog i vjerskog rasta.

2.4. Odgovornost za to zaručničko vrijeme treba pokazati kršćanska zajednica, ponajprije *župa*. Svaka župa, ili njih nekoliko zajedno, mogu nuditi određene programe za zaručnike i one koji »hodaju« i to duže vrijeme. U tim programima moguće je detaljno obrađivati sve teme koje se odnose na stvarnost braka i obitelji. Važno je da bude omogućena razmjena misli i pogleda. To znači da taj rad mora biti metodološki dobro postavljen. Isto tako bi bilo važno da se ponude meditativno-molitveni susreti upravo za zaručnike. Od važnosti bi bilo i duhovno vodstvo. U takvom radu bi se zaručničko vrijeme izvuklo iz puke privatnosti i uklopilo u crkveno djelo.

3. Priprava za brak i obitelj

Opće je poznato da treba razlikovati daljnju, bližu i neposrednu pripravu.

3.1. Daljnja priprava

Ona obuhvaća sveukupan odgoj djeteta i iskustvo koje zadobije unutar vlastite obitelji i obitelji koja za dijete ima važnost. U ovu daljnju pripravu ide ono što je rečeno o odgoju za ljubav (t. A 1.1.). Tu, svakako, valja vidjeti što nude školski udžbenici kao poželjan model odnosa muško-žensko, što se nudi o osnov-

noj⁵⁴ a što u srednjoj školi. Iskustvo braka vlastitih roditelja ostavlja najdublji trag a da njihov brak bude uspješan, mora pridonijeti i crkvena zajednica. Rad s bračnim drugovima i obiteljima unijet će u djecu temeljno usmjerenje o stalnoj potrebi rasta u ljubavi i kakvoći življenja.

3.2. Bliža priprava

Pod pojmom bliže priprave razumijevamo ono duže vrijeme u kojem mladi već ozbiljnije razmišljaju o izboru životnog suputnika, o ženidbi i pomalo zamišljaju lik svojeg braka i obitelji.

Tada im treba omogućiti dužu katehezu »koja će brak prikazati kao međusobno trajno razvijanje odnosa muža i žene, koje treba da potakne produblјivanje problema bračne spolnosti i odgovornog oćinstva, s bitnim medicinsko-biološkim spoznajama koje su s time povezane; dalje, ta priprava treba mlade upoznati s dobrim metodama odgoja djece i prenijeti im osnovne elemente urednog vođenja obitelji (stalan rad, sposobno gospodarenje novcem, razborito upravljanje, pojmovi kućnog gospodarstva, itd.« (FC 66).

Zanimljivo je da isti broj spominje da taj pristup treba biti »nešto slično kao kod katekumenskog puta« (FC 66), što znači i izrićit navještaj vjere i promišljanje o sakramentu i svim njegovim posljedicama te svim sadržajima braćno-obiteljskog života koji treba prožimati vjera. Taj bogatiji i zahtjevniji put treba izbjeći napasti dijeljenja »vjere i antropologije«. Naprotiv, treba ostvarivati prožimanje u kojem će se osjetiti da je vjera za život i da može biti životna.

Naravno, kad je rijeć o katekumenskom putu, misli se i na trajanje. Neka iskustva govore o pripremi koja traje i godinu dana, i to godinu dana prije vjenćanja.⁵⁵

Modeli bi po sebi trebali biti raznoliki i ambiciozni. Raznoliki jer su i profili vjerske i ljudske zrelosti mladih različite. Upravo je zato potrebno imati one oblike koji su u granicama mogućeg za one koji su »dalji«, ali i modela koji su korak dalje za one koji su »bliži« i koji mogu prihvatiti zahtjevniji način priprave.

Što se pak tiće načina, u nas je pretežno nazoćan tzv. »frontalan« rad s prilićno brojnim skupinama na regionalnoj razini, pa je i teško ostvariti dinamiku izmjene misli i prosudbi. Svakako treba nuditi i modele koji bi uključivali kraće izlaganje, rad u skupinama s animatorima, razgovor u dvoje pa u skupini, molitvu, liturģijska slavlja.

Kad se spomene rijeć obveznost, ona katkad izaziva negodovanje. Prije obveznosti zajednica mora pokazati da joj je stalo do tih susreta – priprava i zato

⁵⁴ Usp. Pažin, Zvonko, *Hrvatska obitelj u ćitankama osnovne škole*, u: Aračić, ur.: *Obitelj u Hrvatskoj – stanje i perspektive*, manuskript u tisku.

⁵⁵ Usp. npr. Canadu u kojoj je propisano prijaviti se i poćeti s pripravama upravo godinu dana.

će ih učiniti kvalitetnim što je više moguće. Isto tako, kako je rečeno, nudit će različite oblike priprema. Može se reći da je sudjelovanje za buduće supruge moralna obveza, iako u krajnjoj liniji ne može biti zapreka vjenčanju u Crkvi. Mjesni biskup može ozbiljno zatražiti to sudjelovanje.

Ovdje želim iznijeti jedno zapažanje iz naše prakse tečajeva. Naš pastoralni djelatnik i ovu pripremu često prebacuje na druge i izbjegava čak održati svoje predavanje. U župnim zajednicama nema pokušaja specifičnih i intenzivnijih modela.⁵⁶

3.3. Neposredna priprava

Taj dio procesa ima svoje mjesto u posljednjim tjednima prije vjenčanja. Tada treba i sam predženidbeni ispit obogatiti ne samo pukim odgovorima na pitanja, nego rezimirati ono što Crkva vjeruje o braku i obitelji i, konačno, treba ustanoviti motiv slavljenja te ženidbe u crkvi. Ovamo ide i priprava samog obreda i njegovo ostvarenje sudjelovanjem mladenaca i njihovih najbližih u liturgiji.⁵⁷

4. Slavljenje sakramenta ženidbe

Potrebno je još više znakovito obogatiti liturgijsko slavljenje sakramenta ženidbe. Ono treba izraziti da je to čin posvećenja i sakramentalni čin Crkve. Teološkim pak produblivanjem sakramenta ženidbe u obliku saveza i Euharistije kao uprisutnjenja i slavljenja Novog saveza, događa se odlučan zaokret u usmjerenju slavljenja vjenčanja u misi. U Novom savezu, naime, ženidbeni savez nalazi svoj izvor i model. U tom obliku bi trebalo poraditi na što boljoj pripravi slavljenja vjenčanja u misi, što treba biti bitna točka neposredne pripreve.

Naravno, i križ vjenčane zakletve treba zadobiti svoje važno mjesto i treba mu dati veliko značenje, da taj znak kao svjedok bude njihov pratitelj, tj. taj križ trebaju sami nabaviti ili im ga treba zajednica darovati.

5. Pastoral mladog para-obiljelji

Kad se analiziraju procesi koji dvoje mladih proživljavaju s gledišta novosti stvarnosti života u dvoje u koji unose svoje dvije povijesti sa svim pozitivnim i negativnim iskustvima i naslijeđima iz braka i obitelji vlastitih roditelja, kao i onih najbližih, zatim sa svim opterećenjima koja stoje na putu službe životu, koja

⁵⁶ O pripravi na ženidbu usp. Aračić, P., *Pastoral priprave na sakrament ženidbe*, u: Kateheza, 1 (1983.) 40-45; Aračić, P., *Pastoral braka i obitelji: načela, etape, strukture i djelatnici*, u: Aračić, P., (uredio) *Obitelji, postani ono što jesi. Zbornik radova simpozija o Familiaris consortio*, Đakovo, 1984., 151-167, o pripravi: 156-158. Baloban, *Hrvatska obitelj 157-167; Rastimo u ljubavi*, Tečaj pripreve za brak, Đakovo, 1987., 3 izd.

⁵⁷ Usp. FC 57; Aračić, *Pastoral braka i obitelji*, 158-160.

su mentalitetne naravi modela obitelji s jednim ili dva djeteta, do stambenih i ekonomskih teškoća te ništa manjih vjerskih, kad se mladi često nisu ni zaputili određenom zrenju u vjeri,⁵⁸ onda nije potrebno naglašavati da im upravo u tom razdoblju treba podrška i društva i Crkve.

S druge strane, statistički je dokazano da za mnoge mlade koji započinju proces života u dvoje to nije ni malo lagano i da je često i neuspješno. Tako iz statističkih podataka izlazi da se u prvih deset godina od ukupnog broja rastavljenih rastavlja 60 posto. Unutar tih prvih 10 godina valja istaknuti prve četiri godine braka.⁵⁹

6. »Prazno gnijezdo«

Rečeno je da je generativna etapa bitno smanjena. Odgoj jednog djeteta ili dvoje rođene djece kao i njihovo školovanje glavna je preokupacija roditelja u toj etapi. Tu su im na »usluzi« društvene institucije, a i crkvene. Za dijete će »učiniti sve«, pa tako i sudjelovati u programima koji su vezani uz djecu.

Ipak, iz podataka o smanjenju broja rađanja ta se etapa relativno rano završava i počinje tzv. treća dob braka, odnosno odlaskom odrasle djece iz obitelji nastaje fenomen »praznog gnijezda«. Muž i žena su ponovno vrlo intenzivno upućeni jedno na drugo. Započinju i procesi menopauze s krizom seksualnosti i svim komplikacijama koje znaju nastajati i kod muškaraca i kod žena. S druge strane, mogući su osjećaji promašenosti, neuspjeha i grešnosti s obzirom na dotadašnji tijek življenja, broj i odgoj djece, odnosno (ne)uspjelost u tom području. Da etapa nije jednostavna, pokazuju i podaci da se dio rastava zbiva upravo u njoj.⁶⁰

7. Pastoral starog braka

Etapa življenja u dvoje u starosti ima puno dimenzija u kojima crkveno djelovanje može i treba pružati pomoć. Tako su naglašeni problemi odnosa prema odrasloj djeci i njihovim obiteljima i uopće pitanje međusobnih odnosa i komunikacije. U tom kontekstu mnogi imaju osjećaje krivnje i promašenosti i za vlastiti življeni životni projekt i glede (ne)uspješnosti odgoja djece. Mi Hrvati smo postali prilično »staračka nacija«, pa i crkveno djelovanje valja oblikovati unutar pastorala starih osoba i vidika tog pastorala.

⁵⁸ Usp. Aračić, *Crkveno djelovanje i mladi brak i obitelj*, u: Aračić (uredio): *Uspjeli brak – sretna obitelj*. Radovi simpozija o braku i obitelji u prvih 10 godina, Đakovo, 28.–30. 11. 1988. Đakovo, 1989., 96–126, ovo 99–103.

⁵⁹ Usp. Baloban, J., *Tipična obilježja braka i obitelji u Hrvatskoj*, u: Aračić (uredio): *Uspjeli brak – sretna obitelj*, 10–11.

⁶⁰ Usp. Baloban, u: Aračić, *Uspjeli...*, 11.

B. Pastoral specifičnih pojavnosti u braku i obitelji

1. Pastoral rastavljenih i rastavljenih i ponovno oženjenih

Statistička je činjenica da se svake godine u Hrvatskoj rastaje od tisuću sklopljenih gotovo 200 brakova i da to ukupno znači između 5.000 i 6.000 brakova godišnje.

Ovdje nije potrebno tumačiti što to znači psihološki za dotičnih desetak tisuća osoba te, dodatno, za tisuće djece. Istina je da svi nisu ni vjernici. Ali i vjernici se rastaju. Pokušaji specifičnog pastoralu u nas nisu nam poznati. I iz napisa u revijama u nas vidi se oskudnost, ali zanimanje je probuđeno istupom biskupa Lehmana, Kaspera i Saiera, pogotovo kad je riječ o prvoj dvojici, od kojih je Lehmann predsjednik Njemačke biskupske konferencije.⁶¹

FC uzima u obzir situaciju i posebnim poglavljem s naslovom *Obiteljski pastoral u teškim slučajevima* u brojevima 77-85 a posebno o »neredovitim« prilikama u brojevima 79-84. O samo rastavljenima riječ je u FC 83, gdje se traži i crkvena pomoć u tim teškim traumama i solidarno razumijevanje. No, ako unatoč tom lomu i teškoćama koje slijede osobe ne stupaju u novu vezu i time poštuju nerazrješivost prvog braka, oni mogu pristupati sakramentima.

Puno je veći problem s rastavljenima i ponovno oženjenima koji su prema FC 84 isključeni od sakramenata. Unatoč neodobravanju takvog postupka i odricanju prava na sakramente, crkvenim djelatnicima se kaže: »Neka velikom ljubavlju sve učine da se ne osjećaju odijeljenima od Crkve, jer oni mogu, dapače i moraju, kao krštenici sudjelovati u njezinom životu. Valja ih poticati da slušaju Božju riječ, da prisustvuju misnoj žrtvi, da ustraju u molitvi, da dadu svoj prilog djelima ljubavi i pothvatima zajednice za pravедnost, da odgajaju svoju djecu u kršćanskoj vjeri, da goje duh pokore i to pokažu svojim djelima, konačno da svednevice mole milost Božju. Neka Crkva moli za njih, neka ih hrabri i prema njima se pokazuje kao milosrdna majka i tako ih sačuva u vjeri i nadi« (FC 84). Ovdje je dan program za rad s tako pogođenim kršćanima i koju duhovnost treba u njima odgajati i kako se crkvena zajednica treba prema njima s razumijevanjem i solidarnom blizinom postavljati. A u Pismu Obiteljima Papa će o odnosu crkvene

⁶¹ Usp. Valković, Marijan, *Problematika neuspjelih ženidbi, razvedeni i civilno vjenčani*, u BS 49 1-2 (1979.) 113-142; Henry, A.-M., *Rastavljeni u novom braku i kršćanska zajednica*, u: Svesci 15, 16-19; Saier, Oskar, Lehmann, Karl, Kasper, Walter: *Pastoral rastavljenih i ponovno vjenčanih*, u VDB 9 (1994.) 208-213; Kongregacija za nauk vjere: *Pismo o pristupanju razvedenih i ponovno vjenčanih vjernika euharistijskoj pričesti*, u VDB 11 (1994.) 286-288; Saier, Oskar, Lehmann, Karl, Kasper, Walter: *Pastoral rastavljenih i ponovno vjenčanih. Pismo biskupa gornjorajnske crkvene pokrajine*, u: VDB 1 (1995.) 10-12.

zajednice i vjernika prema njima reći: »O da bi se sve osjetile zagrljene ljubavlju i skrblju braće i sestara!« (PO 5).

2. Pastoral ratnih udovica

Osim što je inače normalna životna pojava da obitelj postane nepotpuna smrću jednog člana, u naše vrijeme je taj dio naglašeniji zbog ratnih zbivanja. Samo u pet slavonskih županija službeno je 1767. poginulih vojnika i k tome grad Vukovar za koji podaci nisu definitivni, a računa se s oko 5.000 stradalih pa se može naslutiti o kojem je broju osoba riječ. Isto je tako mnoštvo osoba nestalo i zarobljeno, odnosno njihov se trag nije utvrdio. Tu je riječ o oko 400 osoba, odnosno toliko obitelji je pogođeno.⁶²

3. Pastoral obitelji s hendikepiranom djecom

Postoji određen postotak populacije koji je pogođen činjenicom hendikepirane djece, već prema određenim kategorijama. Ti bračni parovi trebaju posebnu pomoć Crkve, jer su im upitanosti o smislu takve vrsti patnje kao i o tome tko je kriv? Tako se mogu povući iz zajednice, a ova ih prepustiti izolaciji.

U društvu postoji sustav i takve obitelji su međusobno povezane. Crkveni rad s njima je vrlo oskudan. U nas postoje prvi pokušaji i njihove reakcije su vrlo pozitivne. Oni očekuju da budu i društveno i crkveno inkorporirani u sve vidike života, kao i to da se više brige vodi o njihovim specifičnim teškoćama.⁶³

4. Pastoral bračnih parova bez djece

Naravno, to je specifičan problem, jer je mladi par ipak usmjeren želji za potomstvom i to im je san i ispunjenje smisla ženidbe i udaje.

Isto tako postoje pokušaji da riješe taj problem raznim metodama koje katkad nisu u skladu s crkvenim pogledom na prenošenje života i na sam bračni čin.

Za takve specifične slučajeve Crkva bi im trebala osigurati posebnu asistenciju i odgojno pomagati da prihvate tu svoju situaciju te im pomoći da plodnost žive iz ugla duhovnosti i da postanu sposobni usvojiti djecu siročad i angažirati se za njih.

⁶² Usp. Šimić, Vladimir, *Obitelj s ratnim invalidima*, u: Aračić, uredio: *Obitelj u Hrvatskoj: stanje i perspektive*, manuskript u tisku, 4. Inače udovica je 320.429 dok je udovaca 6 puta manje, tj. 52.480 (GK 21. 1. 1995.).

⁶³ Usp. Jarm., Antun, Zovkić, Marija, Hranić, Đuro: *Susret roditelja djece s teškoćama u razvoju*, u: VDB, 7-8 (1994.) 175-178.

IV. ODREDNICE KOJE OSIGURAVAJU PERSPEKTIVU PASTORALU BRAKA I OBITELJI

Vjerojatno zvuči preuzetno postaviti takav naslov, ali neka bude i te smjelosti koja je rezultat subjektivnih zapažanja, pa može i ostati osobno mišljenje.

1. *Obitelj – subjekt obiteljskog pastorala*

Zasigurno svi sebi postavljamo pitanje: koliko smo zadovoljni razvojem pastorala koji je upućen braku i obitelji? Koliko je on cjelovit, skladan? Ili je okrnjen, djelomičan?⁶⁴ Sasvim novo pitanje su sadržaji i pristupi.

Uvjereni smo da je izlaz u četvrtom dijelu FC u poglavlju trećem koje je naslovljeno: Djelatnici obiteljskog pastorala, a u kojem stoji ovo: »Osim obitelji – koja je predmet, ali prije svega subjekt obiteljskog pastorala – valja spomenuti i druge glavne djelatnike na tom području« (FC IV, III) te se zatim nabrajaju biskupi, svećenici, redovnici, specijalisti i uloga sredstava masovnog priopćavanja (FC 73–76).

Posvješćenjem mladih zaručnika i supružnika u tome što je to sakrament ženidbe i koje poslanje iz njega proizlazi⁶⁵: stvaranje zajednica osoba, služenje životu, sudjelovanje u razvoju društva i životu Crkve, obitelj mora postati sposobna preuzeti na sebe brigu za stvaranje i drugog ozračja u društvu, Crkvi, pravnim i inim sustavima.

Usudujemo se ustvrditi da se tu nismo odviše pomaknuli u razvoju te odgovornosti koja treba asistencijom Crkve izaći iz sakramenta ženidbe, kao posljedica poslanja i življenja identiteta kršćanske ženidbe.

Čini nam se da je put u crkvenom i društvenom povezivanju obitelji u određene skupine. Kroz njih je moguće boriti se za prava i promovirati vrijednosti koje su nužne da obitelj postane subjekt pastoralnog djelovanja za ovo područje.

Naravno, bilo bi vrlo pojednostavljeno izostaviti iz te odgovornosti sve predvodnike mjesnih crkava i župnih zajednica te redovnike i redovnice kao i druge stručne osobe i institucije. Njihovim zauzimanjem treba se uspostaviti takvo djelovanje u korist braka i obitelji da rezultat bude spomenuta dimenzija nositelja važnijih institucija i programa te stvaranje općeg pristupa tim stvarnostima, bilo crkvenog bilo društvenog.

Ne bismo smjeli ispustiti iz vida i odgojno-formativni zadatak obitelji u kojem ona također jest prvi odgovorni čimbenik. Sigurno treba izbjegavati ekstremna opterećivanja ili uopće isključivanja obitelji⁶⁶ i treba uspostaviti suradnju

⁶⁴ Usp. Aračić, *Uspjeli brak*, 97.

⁶⁵ Usp. FC 18–64.

⁶⁶ Usp. Baloban, Josip, *Obitelj kao prenositeljica vjere*, u: Riječki teološki časopis, 1 (1995.) 37–50, 46.

između svih odgojnih djelatnika kojima roditelji povjeravaju udio u odgoju njihove djece. Samo je pitanje koliko se uvažava prirodni tijek stvari da su oni »prvi«, a da su ostali »delegirani«.⁶⁷

2. Obitelj – samostalno suvereno društvo

Možemo poći s jednog drugog motrišta. Pitamo se: tko ima koristi od obitelji? Kome ona sve služi?

Odgovoriti treba najvažnije:

Ta zajednica služi društvu, narodu darujući mu i odgajajući nove članove, novu radnu snagu, nove stvaratelje, opstanak, budućnost.

Obiteljska zajednica služi i Crkvi. I njoj ona regrutira nove članove, prenošeći prva iskustva vjere svjedočenjem u iskustvu svagdašnjeg življenja i poučavanje.

Tako izgleda narav i redosljed stvari. Svi drugi sudionici su suradnici, pomoćnici, delegati obitelji, odnosno obitelj njima povjerava dio npr. formativnog posla oko djece.

Zanimljivo je da Pismo obiteljima Pape Ivana Pavla II. kaže i ovo: »Kao zajednica ljubavi i života obitelj je društvena stvarnost čvrsto ukorijenjena i, na savim osebusan način, *suvereno (samostalno) društvo*, iako je u više pogleda uvjetovano. Tvrdnja o suverenosti obiteljske ustanove i činjenica da je ona višestruko uvjetovana navode na govor o *pravima obitelji*« (PO 17).

U istom Pismu nailazimo i na ove riječi: »Doista treba poduzimati sve napore da obitelj bude priznata kao *prvotno društvo*, u određenom smislu 'suvereno'. Suverenost obitelji neizbježiva je za društveno dobro. Zaista suvereni i duhovno jak narod uvijek je sastavljen od obitelji koje su jake, svjesne svojega poziva i svojega povijesnog poslanja« (PO 17).

Kako uspostaviti taj vrijednosni sustav u spoznajama obitelji? Kako uspostaviti taj redosljed stvari u odnosima obitelj – vrtić – škola – Crkva? Kako uspostaviti utjecaj obitelji na sredstva masovnog priopćavanja? Kako, dakle, učiniti obitelj stvarnim subjektom društveno-crkvenih zbivanja koja se prelamaju upravo u obitelji i na obiteljima?

3. Nužne strukture promidžbe obiteljskog pastoralna

Zahtjevi su dokumenata Crkve da se uspostave strukture koje bi provodile cjelovit pastoral braka i obitelji. U svakoj biskupiji u okviru *Biskupijskog pasto-*

⁶⁷ Usp. Srakić, Marin, *Izvorni i delegirani odgojitelji djece*, u: Aračić, uredio, *Obitelj u Hrvatskoj*, manuskript u tisku, 1–31.

ralnog vijeća treba postojati sekcija – odbor za evangelizaciju braka i obitelji. Istom logikom to treba biti i u okviru *Župnog pastoralnog vijeća*. Želimo naglasiti da bi to trebala biti obveza, nužnost, a ne prepušteno dobroj volji.

Zatim treba u okviru gradova, dekanata, pastoralnih regija te biskupija stvoriti sistem komunikacije, poticanja i praćenja rada. Riječ je o stvaranju mreže, sustava, nečeg poput krvotoka.

I svi pokreti i udruženja bračno-obiteljska trebaju se naći povezani u tom sustavu i na taj način osigurati i svoju ucijepljenost u mjesnu crkvenu zajednicu, osigurati si potporu crkvenih djelatnika, sačuvati crkvenost i biti sigurniji u ispravnosti pothvata apostolata, sačuvati se od sumnjičavosti i izoliranja.

Djelatnici u pastoralu trebaju pokazati širinu duha i prihvaćanja različitosti skupina i pokreta. Ipak, župa treba biti bazična zajednica u kojoj se pokazuje i ostvaruje crkvena »politika« za brak i obitelj.

4. Formacija djelatnika za pastoral braka i obitelji

Mislimo da ta formacija mora ići u dva pravca:

– jedno je formacija određenog broja *profesionalnih djelatnika* za taj pastoral. Naravno, promišljeno i utemeljeno te usklađeno s društvenim sustavom, osiguravajući tako i ekonomsku podlogu takvim službama.

– drugo je formacija većeg broja *volontera*. Takvih djelatnika treba uvijek i u bilo kojem sustavu oni su nezaobilazni.

U oba oblika nužna je posebna, a ne uopćena ili gotovo nikakva formacija. Tu nismo suglasni s pojavama »novokomponiranih« propovjednika i propagatora u ime Crkve koji imaju vrlo malo ili ništa crkvenog, osim dobre volje, ako i to nije začinjeno prikrivenim interesima ili nadomjescima.

U okviru redovitih teoloških, katehetskih i drugih formacija trebao bi na toj razini biti zastupljen i ovaj pastoral i formacija za zvanja u pastoralu braka i obitelji više nego dosad.

5. Uloga skupina i pokreta s bračno-obiteljskim sadržajima

Postoje i javljaju se novi pokreti i razne formalne i neformalne skupine. Tu se kriju određene snage za djelovanje. Čini se da bi trebalo postići slijedeće:

5.1. ako skupina želi djelovati u ime Crkve, mora imati imenovanog crkvenog asistenta;

5.2. taj asistent je odgovoran za vjersko utemeljivanje rada skupine;

5.3. ti lideri bi trebali proći dodatnu posebnu formaciju;

5.4. treba osigurati komunikaciju s nadležnim tijelima u biskupiji.

U protivnom se događaju čudne i katkad sadržajno ili načinski neprihvatljive ponude, a izgledaju u ime Crkve. U bazi su takve grupe pomalo ilegalne, djeluju sektaški, jer jednostavno nemaju crkvene asistencije, a mnogi se od njih i ne bore da je dobiju.

6. Očekivanja od društvenog zakonodavstva o braku i obitelji

Važni su i zakoni koji stvaraju ljestvicu vrijednosti. Na njih treba pripravljeti sve pučanstvo. Valja ipak reći da su za kršćane zakoni od drugotne važnosti, jer se oni njima, ako nisu moralni, po savjesti ne moraju pokoravati i ne smiju se njima služiti.

Sigurno da dobri zakoni i konkretni administrativni pristupi mogu pomoći stvaranju javnog mišljenja da u ženidbi vidi veličinu i vrijednost. Ipak treba znati da za pravo oživljavanje svih vrijednosti vezanih uz bračno-obiteljski život treba nešto drugo: moralna svijest i zrelost onih koji se žene i udavaju. Zato, kad je riječ o pravcima stvaranja sveopće klime i potpore duhovnoj obnovi, treba sačuvati vlastitost prinosa. Jer, ako »živa kršćanska duhovnost ne odvrti ljude od modernih grijeha, koji su već na razne načine ugrađeni u konkretan način života, neće ih ni zakoni, pa ni neka politička akcija.«⁶⁸

7. Potrebna je skladna suradnja

Pastoral braka i obitelji treba prihvatiti jednu činjenicu i postaviti se pred njom, a ta je da je obitelj na doticajnoj crti između ljudskog i božanskog, psihološkog i nadnaravnog, crkvenog i društvenog. Takvo svjesno prihvaćanje činjenica može biti plodno i pomaže otvorenosti, i suradnji, kao i uvažavanju drugih. U našoj situaciji koja je vrlo zamršena i u kojoj se vuku potezi zbog panike, povezanost svih institucija je joj potrebna. Inače se adresati ne snalaze kome vjerovati, kojoj se struji prikloniti, tko ima pravo.

8. Uloga sredstava javnog priopćavanja

Ovdje se ne ide za stručnom analizom, već konstatacijom opće poznatih činjenica da naši mediji ponekad doista na vrlo nespretn način i vrlo površno pristupaju toj delikatnoj problematici. O crkvenom pristupu imaju nevjerojatno iskrivljeno poimanje. I kad nas pozovu, često ne dopuštaju da se stvar izrekne, kao da se nekoga boje. Isto tako treba vidjeti tko može zastupati crkvena stajališta u javnim medijima, jer za neke se teško može složiti da su crkvena.

⁶⁸ Bono Zvonimir Šagi, *Izazovi otvorenih vrata*, KS, Zagreb, 1993., 175.

Osim toga, mislimo da mediji mogu stvarati opću klimu o vrijednostima bračno-obiteljske stvarnosti i njihovoj važnosti za sveukupnu stvarnost društva... Mediji mogu pridonijeti i tome da se sve institucije, koje dotiču segmente braka i obitelji počnu pomalo drukčije postavljati. Npr. bolnice, ili pitanje ponašanja poslodavaca.

9. Što se može i treba odmah, a što na duži rok?

U nekim dijelovima ovog pastoralna moguće je odmah učiniti određen kvalitetni pomak, jer je crkveno djelovanje »traženo«. Iz neposredne pastoralne prakse znamo da je to obvezni razgovor uoči sklapanja ženidbe, zatim pretkrсни razgovor-kateheza. Iza toga dolazi tek priprava prve pričesti, koja ipak ostaje prilika susresti se i s roditeljima, te priprava krizme. Naravno, neki i u tim intervalima pokušavaju roditelje okupiti na različite roditeljske susrete.

Naravno, u nabrojenim je prilikama potrebno promisliti i dosljedno obogatiti i sadržaje i načine i razmišljati o uključivanju drugih djelatnika u oblike tog pastoralna s njihovim specifičnim prinosom. Ali to je ono što se već u nekoj mjeri čini i može se odmah savjesnije i kvalitetnije raditi. Postoji, dakle, obveza brige za postojeće obitelji kojima se, u okviru mogućnosti, treba nešto nuditi.

Stvaralачko razvijanje novih ponuda treba biti stručan i ekipni rad, i to na dužu stazu, bez brzopletosti. Zapravo, traži se svijesno opredjeljenje u korist trajne izgradnje braka i obitelji. Uopće, radi spomenutog usmjerenja u kojem je u središtu bračni par i pastoral, to treba prihvatiti da pomogne ostvarenju kvalitete življenje u dvoje i da onda postanu sposobni otvoriti se i drugim dimenzijama njihova postojanja koje su zadaća iz sakramenta ženidbe i što očekuje i društvo i Crkva.

Zaključak

Terapiju je moguće ustanoviti tek kad se ustanovi dijagnoza. Terapija uključuje vrstu ili vrste lijekova, praćenje promjena, dužinu vremena upotrebe, nadopunu ili promjenu terapije. Možda se nešto naslućuje u određenim statistikama. Trebalo bi imati hrabrosti učiniti dijagnozu crkvenog djelovanja i to ako se odnosi na ponude, sadržaje, načine i djelatnike. Tek tada je moguće tražiti lijek.

Čini nam se da bi bilo potrebno u našem crkvenom djelovanju za brak i obitelj analitički ući u stvarnost, jer to nije isto što i puko ponavljanje statistike. Kad je stvarnost uočena, nastaje pitanje što moramo činiti i kako? Naravno, u nas je aktualno i pitanje tko treba provoditi određene programe. Nužno je imati i sredstava kojima bismo pokazali da nam je doista i stalo do određenog sektora crkvenog djelovanja. Crkva uistinu mora djelovati iz svojih izvornih motiva, a nad stvarnošću izriče evanđeosku prosudbu.

Mislimo da je takav pristup nezaobilazan. Osim što je nuždan, on je i moguć, jer imamo već određen broj specijalista, ali i volontera za taj pastoral. Naravno, ostaje problem (ne)povezivanja na nacionalnoj i biskupijskim razinama.

Osim *kvantitativne analize* u brojčanim podacima koji su službeno praćeni, za nas bi bila čak važnija *kvalitativna analiza*, i to slijedećih vidika življenja: odnos suprug-supruga, koji je model na snazi; odgojiteljski ulog roditelja prema djeci izravno, a koliko odgoj delegiraju; koliko prate i sudjeluju u delegiranom odgoju s obzirom na ono što se sve nudi njihovoj djeci; udio oca u odgoju i koji model je na snazi; religiozni odgoj: tko ga čini, kako; koji je udio oca u religioznom odgoju kad znamo da je njegovo svjedočenje gotovo važnije; koliko i kako obitelj uvodi djecu u religiozan sustav vrijednosti. »Postoji latentna opasnost da obitelj u cjelini, a posebno roditelji svoju kršćansku odgovornost i zadaću prenošenja vjere, uvođenja u vjerničko osobno iskustvo i u prakticiranje vjere kao čovjekove opcije, prebace na školu, na župnu zajednicu i na profesionalne prenositelje vjere«. ⁶⁹ Treba dodati da je to i dosad ne samo bila opasnost već činjenica, a da se ona sada nastavlja i doista može i povećati.

Možda bih mogao spomenuti seminar koji, temeljem ankete, radimo nekoliko godina o temi *Što i kako vjeruju mladi roditelji* u kojem na opipljiv način uviđamo kako su očekivanja od braka i obitelji glede religiozne socijalizacije u kršćanskom smislu doista malo utemeljena. Ono što upravo zaprepašćuje jest činjenica da su ti naši sugovornici ponajčešće prošli osnovnoškolski župni vjeronauk, da su pripravljeni za vjenčanje, slavili sve sakramente kršćanske inicijacije, a da tijekom dvosatnog razgovora o vjeri, Crkvi, krštenju, upitanostima postojanja ne izuste npr. riječ Isus Krist. Postoji spoznaja koja je općenita: gotovo nitko od njih nije imao vjerske susrete – pouku u srednjoj školi, u mladenaštvu. Normalno je da dijete, odrastajući, ulazi u proces kritičkog distanciranja od naslijeđa i modela roditeljskog doma. Proces stavljanja u pitanje i traženja vlastitog izričaja i modela, na žalost, Crkva sa svojim djelovanjem ne uspijeva pratiti i biti pomoćnik. Zato, bez dvojbe, žuran i bitan zadatak ove Crkve jest rad s odraslima i jest (re)evangelizacija odraslih. ⁷⁰

Kad bismo posjedovali sustavnu *kvalitativnu* analizu, možda bi nam bilo jasnije da za izvršenje nekih religioznih obveza koje nastaju iz sakramenta ženidbe oni stvarno nisu osposobljeni. Drugim riječima, evangelizacija, druga ili ponovna, zahtjev je naše stvarnosti, posebno u segmentu bračno-obiteljskog pastorala.

⁶⁹ Baloban, *Obitelj kao prenositeljica vjere*, 44.

⁷⁰ Usp. Baloban, Josip, *Pastoralni izazovi Crkve u Hrvata*, 39–56, Isti, *Aktualnost pastoralna distanciranih kršćana*, u: Steiner, Marijan (uredio), *Synthesis theologica*. Zbornik u čast p. Rudolfa Brajičića SJ prigodom 75. obljetnice života, FTI, Zagreb, 1994., 243–255.

Mislimo da treba uočiti i jednu »*kočnicu*« u pastoralnom pristupu uopće. Nerijetko je nazočna pomisao da svi mladi moraju prihvatiti najintenzivnije programe. I, kad neće svi, gubi se volja nuditi upravo diferencirane programe. Treba, naime, imati snage za realnost i prihvatiti činjenicu »stupnjevite crkvenosti« naših vjernika. S druge pak strane nije li upravo normalno da se svaka župna zajednica, kao i Crkva nalaze u stalnom procesu u kojem su jedni na početku puta koji vodi zrenju, drugi su nešto poodmakli, a neki već dozreli. Oni koji su zreliji u vjeri pružit će ruku onima na početku, s njima dijeliti vlastito vjersko iskustvo i tako im biti suputnici procesa vjerskog sazrijevanja, odnosno inicijacije.

Koncept pastoralna braka i obitelji je teško donijeti. Upitno je da li je to moguće jednom zauvijek. Ipak bi nam trebali biti jasni osnovni ciljevi i vrijednosno mjesto pastoralna braka i obitelji u općem pastoralu jedne biskupije, odnosno župne zajednice. Postavlja se pitanje: što bi se moglo otčitati o važnosti tih stvarnosti za Crkvu iz onoga što i koliko se nudi brakovima i obiteljima u većini naših župnih zajednica? Bez istinitog odgovora sebi i drugima, na to pitanje teško se može nekamo krenuti.

Kakve su perspektive crkvenog pastoralna za brak i obitelj?

Unatoč vrlo teškoj, i dugoročno gledano, teško popravljivoj demografskoj situaciji koju smo nastojali pokazati u prvom dijelu, kao i uzdrmanoj bračno-obiteljskoj stvarnosti, čini nam se da kao vjernici nikad ne smijemo situaciju prihvatiti kao definitivnu, nego upravo kao izazov upitanosti vlastitog načina mišljenja i djelovanja. Stoga mislimo da se trebaju dogoditi slijedeći pomaci:

- određeno teološko produbljenje o braku i obitelji kod većine neposrednih pastoralnih djelatnika;

- sadržajno i metodičko obogaćenje neposrednih pastoralnih djelatnika za rad s odraslima, posebno obiteljima;

- da biskupije pokažu odgovornost za brak i obitelj stvarajući sustav i obvezatan pastoral braka i obitelji u svakoj župnoj zajednici i da uspostave sustav pozitivne kontrole, sustav praćenja ponuda i ukupnog rada u tom segmentu. To mora biti opcija – svjestan odabir.

- da obitelji u sve većem broju postanu nositelji – subjekti pastoralna braka i obitelji uz profesionalne i volonterske formirane djelatnike, bilo svećenike bilo vjernike laike;

- da se ni u primisli ne ide za »instant efektima«, već da se radi na dužu stazu, bez zastrašivanja, paničarenja, s povjerenjem u proces sazrijevanja koji vodi Duh Božji i da će plodovi stići kad se ostvari suradnja otvorenosti za njegove darove.

RIASSUNTO

L'articolo «La famiglia nella società croata: difficoltà e prospettive pastorali» espone nella prima parte la situazione demografica con i fenomeni connessi constatando sviluppo negativo e cominciando con la diminuzione della nuptialità, l'aumento del divorzio; il numero dei nati sia nella famiglia che anche fuori del matrimonio cala, il numero dei morti come anche degli aborti cresce. Situazione demografica nella Croazia già terzo anno sta peggiorando in senso che numero dei morti è più grande di quello dei nati fino a -1%. Si può parlare anche di cosiddetta depopolazione generale. I cambiamenti nella società e soprattutto gli eventi bellici hanno influito sulla famiglia e specialmente sui bambini.

Nella seconda parte si insiste sulla specificità di lavoro ecclesiale in favore del matrimonio e della famiglia. Questo lavoro deve essere collegato con la conoscenza della situazione, con la gradualità e universalità dei contenuti di tutte le situazioni familiari e degli aspetti della vita familiare.

La terza parte si occupa di pastorale completa ed organica per il matrimonio e la famiglia che comincia con l'educazione familiare attraverso pastorale giovanile fino a preparazione remota ed immediata per il matrimonio includendo la pastorale postmatrimoniale. Non si può escludere azione pastorale in favore dei divorziati, divorziati risposati, vedove belliche, famiglie con i bambini handicappati, famiglie senza bambini.

Nella parte quarta si suggerisce la creazione delle strutture stabili e la formazione dei operatori pastorali come la cooperazione armonica tra Chiesa, società e scuola.